

Utooppisten maisematyyppien jatkumo 2000-luvulla

Kuusi pohjoismaalaista taidemaalaria

Hilja Roivainen

doi.org/10.23995/tht.142938

Lectio praecursoria: Hilja Roivaisen väitöskirja "Utooppisten maisematyyppien jatkumo 2000-luvulla. Kuusi pohjoismaalaista taidemaalaria" tarkastettiin Turun yliopistossa 2.12.2023. Vastaväittäjänä toimi professori emerita Tuija Hautala-Hirvioja (Lapin yliopisto) ja kustoksena professori Tutta Palin (Turun yliopisto). Väitöskirja on ladattavissa sähköisenä osoitteesta: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9518-9>.

Asiasanat: Anna Tuori, Petri Ala-Maunus, John Kørner, Eggert Pétursson, Andreas Eriksson, Astrid Nondal, maisematutkimus, ikonografia, maisemamaalaus, ihanteellinen maisema, utopia, dystopia, mielikuvitus, eskapismi, Ernst Bloch, metafora, utopiatutkimus, pohjoismainen taide, moderni taide, nykytaide, ympäristöestetiikka, ylevä, Arkadia, pastoraali, paratiisi, moodi, ympäristö

Utopia eli ajatus hyvästä ei-paikasta (kreik. *eu-* ja *ou-topos*) esiintyy länsimaisessa maalaustaiteessa renessanssista alkaen metaforisena maisemaobjektina. Tällaisia ovat esimerkiksi Arkadian metsikkö, niitty, vesistö ja laakso, maaseudun pastoraali, Paratiisin puutarha ja vuori sekä utopian saari.

Tutkin väitöskirjassani, kuinka utooppista ajattelua ja utopian ideaa esitetään länsimaisen maisemataiteen historiassa ja erityisesti kuuden tarkasteluun valitsemani 2000-luvun pohjoismaalaisen taidemaalarin maisemissa. Tutkimukseni lähti liikkeelle taidemaalari Anna Tuorin maalauksen utooppisuutta koskevista ajatuksista. Tuorin teokset avasivat minulle utooppisen maiseman tutkimuskentän. Väitöstyöni alussa kartoitin suurimmissa pohjoismaisissa museoissa järjestettyjä näyttelyitä ajalta 2000–2012. Päädyin rajaamaan tutkimukseni kuuteen taiteilijaan, jotta kuva-analyysi olisi syvällisempää ja tilaa jäisi utooppisen maiseman historian luotaamiseen. Työni on kuitenkin ennen kaikkea avaus siihen, miten tulkita ja määritellä utooppista maisemakuvastoa.

Analysoin primääriaineistonani suomalaisten Anna Tuorin (s. 1976) ja Petri Ala-Maunuksen (s. 1970), tanskalaisen John Kørnerin (s. 1967), islantilaisen Eggert Péturssonin (s. 1956), ruotsalaisen Andreas Erikssonin (s. 1975) sekä norjalaisen Astrid Nondalin (s. 1958) valikoituja 2000-luvun maalauksia. Heidän teoksensa esittävät maisemakuvan muodossa merkillepantavia tulkintoja nykyihmisen paikkakokemuksista, luonnosta, utopiasta eli hyvästä

Kuva 1. Astrid Nondal, *Bak noens rygg (Jonkun selän takana)*, 2005. Öljyväri kankaalle, 114 x 97 cm. Yksityiskokoelma. Kuva: Halvard Haugerud, kaikki oikeudet pidetään.

ei-paikasta ja sen tuhoisasta vastakohdasta, dystopiasta. Nämä 2000-luvun maalaukset uudistavat utooppista maisemakuvastoa apokalyptisin tai dystooppisin sävyin. Utopiakirjallisuuden klassikoissa sekä maisemamaalaustaiteessa aina 1400-luvulta alkaen toistuu kolonialistisiin paratiisimielikuviiin ankkuroitua ikonografiaa, jota nykymaalaukset tulkitsevat uudelleen.

Väitän, että tutkimani maalaukset ilmentävät osuvasti keskeisen modernin utopia-ajattelijan, filosofi Ernst Blochin määrittämiä utooppisia maisemametaforia ja taiteen historiassa esiintyviä utooppisia maisematyyppejä yhteydessä maisemataiteeseen sisältyviin ideologioihin. Näen utooppisen ajattelun ja eurooppalaisen

kolonialismin osana länsimaisen maisemamaalauksen ja maiseman idean kehitystä. Hyödynän analyysivälineenä Blochin maanpaossa Yhdysvalloissa vuosina 1938–47 kirjoittamassa ja 1950-luvulla kolmiosaisena ilmestyneessä teoksessa *Das Prinzip Hoffnung* (1954, 1955, 1959, engl. *The Principle of Hope*, 1986) esiintyviä maisemametaforia.

Maisemametaforilla tarkoitan Blochin filosofisen proosan vertauskuvanomaisia maisemallisia ilmaisuja. *Das Prinzip Hoffnung* -teoksessa korostuu utopia-ajattelun maisemallisuus ja ”toivemaisemien” suhde psyykkisiin prosesseihin. Edmund Burken (1756) subliimin määritelmän¹ tavoin Bloch väittää, että luonnollisen maailman vuori-, valtameri- tai taivasobjektit saavat aikaan ylevää hämmästyksen tunnetta.²

Määrittelen länsimaisessa maalaustaiteessa 2000-luvulle saakka ilmenevää utooppista maisemaa suhteessa utopiafiktiivisyyden ja Blochin esittämiin maiseman kuvauksiin sekä maisemametaforiin. Tarkastelen, miten Blochin maisemametaforat kytkeytyvät maisemataiteen historiassa toistuviin utooppisiin maisematyyppisiin, joita ovat Arkadia, pastoraali, pittoreski, Paratiisi ja ylevä.

Väitöstyö edustaa ensisijaisesti taidehistorian alaa. Se on samalla kuitenkin kontribuutio monitieteiseen utopia- ja maisematutkimukseen. Utopiatutkimuksen alalla työ sijoittuu Blochin tutkimukseen, ja tarkemmin ottaen Blochin kirjallisen estetiikan tulkintaan taidehistorian ja maisematutkimuksen näkökulmista. Väitöstyöni testaa Blochin utooppisen maiseman metaforaa 2000-luvun maisemamaalaustaiteen tulkinta-avaimena. Tutkimukseni keskittyy utooppisten maisematyyppien jatkumon tun-

1 Edmund Burke, *The Works of the Right Honourable Edmund Burke*, Vol. 1. (of 12), Part 5 (The Project Gutenberg EBook, 2005).

2 Ernst Bloch, *The Principle of Hope* (Cambridge: The MIT Press, 1986), 917.

nistamiseen, ja tarkastelen siten nykytaidetta ensisijaisesti maisemataiteen historiasta käsin.

Kuusi nykytaiteilijaa

Aineistoni 2000-luvun maalaukset uudistavat utooppista maisemakuvastoa luonnon tuhoutumista ennakoivin sävyin. Analysoin, kuinka aineistoni taiteilijat kuvaavat 2000-luvun ympäristösuhdetta kulttuurisidonnaisen utooppisen maiseman keinoin.³ Tarkastelen miten teoksista välittyvät esteettiset kokemukset ovat tulkintoja todellisista muuttuvista lokaaleista ja globaaleista maisemista ilmastonmuutoksen, jälkikolonialismin ja globalisaation konteksteissa.⁴

Erityisesti Pétursson, Kørner, Nondal ja Eriks-son kuvaavat maisemahavaintojaan ja suhdetaan pohjoismaiseen ympäristöön. Tuori ja Ala-Maunus taas maalaavat kulttuurista maisemaa, joka on välittynyt elokuvien, internetin, kirjallisuuden, taiteen historian ja uskonnollisen kuvaston kautta. Toki hekin ovat hakeneet innoitusta maisemataiteen historiasta ja ympäristöhavainnoistaan. Kørner kohdistaa katseensa taidehistorian sijasta kansainväliseen uutiskuvastoon ja sen maisemiin omien paikallisesta luonnosta tekemiensä havaintojen ohessa. Globaali maisema on maailmanmaiseman idean ja ilmastonmuutoksen aiheuttamien sään ääri-ilmiöiden kautta läsnä Ala-Maunuksen kuvamaailmassa. Ala-Maunuksen ja Kørnerin maalauksia voi tulkita myös kuvina katoavista vuoristojäätiköistä.

Bloch huomioi kulttuuristen kertomusten, kuten matkakertomusten, utooppisen potentiaalin.⁵ Vastaavasti Tuori tulkitsee eksotiikan merkitystä

3 Vrt. Arnold Berleant, ”Ympäristökritiikki,” teoksessa *Alligaattorin hymy. Ympäristöestetiikan uusi aalto*, toim. Yrjö Sepänmaa (Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 1994), 152–169.

4 Vrt. Michael Jones & Kenneth R. Olwig (ed.), *Nordic Landscapes: Region and Belonging on the Northern Edge of Europe* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008).

5 Bloch, *The Principle of Hope*, 360–362.

Kuva 2. Petri Ala-Maunus, *Aloha from Antarctica*, 2012. Öljyväri kankaalle, 170 x 170 cm. Heinon taidesäätiö. Kuva: Petri Ala-Maunus, kaikki oikeudet pidätetään.

utopioissa ja Ala-Maunus tunnistaa matkakertomuksille tutun ylevän sekä paratiisillisen maisemakuvaston kitschit piirteet. Tuori tarkastelee maalauksissaan utooppisten kuvitelmien mahdolluutta ja utooppisen idealismin sekä eskapismien ja dystooppisen todellisuuden välistä polariteettia. Ala-Maunuksen teoksissa näkyy edullisen matkustamisen, internetin sekä Googlen myötä yhä helpommin tavoitettavissa oleva globaali vuoristomaisema. Taiteilija kuvaa uusista näkökulmista 1800-luvun yhdysvaltalaisen Hudsonjoen koulukunnan kolonialistista maisemakuvastoa yhdistämällä sille olennaiset ylevät ja paratiisilliset elementit dystooppis-kitschmäisiin värimoodeihin. Määritelmäni mukaan värimoodi eli moniulotteinen väritunnelma sisältää maisemakuvaan kytkeytyviä psykologisia sävyjä ja tunteita.

Kørnerin maalauksissa korostuu blochilainen ajatus horisontin tuomista toiveunenomaisista

näköaloista ja rannikon tarjoamista positiivisista luontokokemuksista.⁶ Sininen tai auringon keltaiseksi värjäämä taivas merkitsee Kørnerille toiveunta ja avointa tilaa, samoin kuin Blochille.⁷

Nondalin metsikkökuvaukset havainnollistavat Blochin metaforaa luonnosta äidillisenä pastoraalina, jossa yksilö kokee maailman kotinaan. Todellisuudessa – omassa lähiympäristössä – havainnoitu metsä merkitsee maalauksissa toiveunta. Nondal kuvaa Arkadian metsikköä myös varoituksena luonnon moninaisuuden tuhoutumisesta.

Erikssonin maalauksissa utooppinen mielikuvi- tus havainnollistuu kuvitteellisena suhteena pui-

6 Bloch, *The Principle of Hope*, 7, 799, 836, 880.

7 Kørner, John. Hilja Roivaisen haastattelu. 29.5.2018 Hilja Roivaisen tutkimusarkisto. Väitöskirjatutkimuksen kokoelma.

hin, joka on verrannollinen paratiisi- ja elämänpuumyytteihin. Maalaukset ohjaavat katsojan kuvittelemaan luonnollista maailmaa. Kuvauksissaan pohjoismaisesta talvisesta puulajistosta, maastosta ja maatumisesta Eriksson puolestaan tuo esiin kasvillisuuden mikrotasolla tapahtuvan ”apokalyptisen tuhon” ja uudelleensyntymisen osana luonnon kiertokulkua. Teemana se on dystopioille tyypillinen.⁸

Tunnistan utooppisia topoksia, kuten romanttisen erämaan, Arkadian niityn, paratiisin puutarhan sekä ylevän koskemattoman luonnon myös Eggert Péturssonin teoksissa.⁹ Maalaukset arvioivat kriittisesti ihmiskeskeistä ja tieteellistä näkökulmaa maaperän kuten laavakenttien kasviston sekä erityisesti luonnonvaraisten niityjen, ”Islannin metsän”, tutkimisessa. Teokset ovat esteettinen, emotionaalinen ja tieteellinen vastaus koettuun islantilaiseen elinympäristöön.

Tutkimustulokset

Tarkastelemani aineisto todensi Blochin filosofiaan sisältyvien – ja aikaisemmin kuvälähtöisestä näkökulmasta tutkimattomien – maisemallisten kielikuvien, ”toivemaisemien” ajankohtaisuuden ja toimivuuden utooppisen maisemamaalauksen määrittelyssä. Tutkimustulokseni on, että utopia esiintyy nykytaiteessa maisemametaforina kuvamaailman tasolla. Utooppiset maisematyypit toistuvat nykytaiteessa osana länsimaisen taiteen historiaa. Väitän, että Paratiisin, pastoralin, ylevän, pittoreskin ja Arkadian skeemat ovat olennainen osa niin länsimaisen maisemataiteen kuin myös utopioiden historiaa. Utooppisen maiseman jatkumon voi nähdä myös todisteena paratiisimyyttien kognitiivisesta rakentumisesta universaalisti.

8 Ks. esim. Huxleyn *Uljas uusi maailma*; Zamjatinin *Me*; Orwellin *Vuonna 1984*.

9 Vrt. Denis E. Cosgrove, *Social Formation and Symbolic Landscape* (Madison: The University of Wisconsin Press, 1998.), 122, 169, 185..

Blochin maisemametaforien tarkasteluni tuo uuden näkökulman jo tutkittuun kolonialistiseen utopioiden aatehistoriaan. Kielikuvat korreloivat utopiafiktioissa ja maisemataiteen historiassa tunnistamani aihevalikoiman kanssa. Tutkimukseni osoittaa, kuinka utooppinen ikonografia varioituu utopiafiktioissa, Blochin ajattelussa, maisemataiteen historiassa ja 2000-luvun maalauksissa erilaisiin ajankohtaisiin kysymyksiin tarkentuen. Blochin metaforat luontuvat myös kolonialismin kritiikkiin, ympäristöestetiikkaan sekä 2000-luvun talouden ja ilmastonmuutoksen yhteiskunnallisiin konteksteihin. Ehdotankin, että hänen käsitteitään voidaan käyttää edelleen sivuuttamattomassa kolonialismikritiikissä.

Tutkimukseni tuo uutena tietona esille kuuden 2000-luvulla toimivan pohjoismaalaisen taidemaalarin kuvaamien utooppisten maisematyyppien kytketymisen länsimaisen maisemataiteen jatkumoon. Päätelmäni on, että nämä 2000-luvun maalaukset tekevät uudenlaisia tulkintoja utooppisesta maisemakuvastosta ja uudistavat sitä dystooppisin sävyin sekä värimoodein. Tulkitsin värin modaalisen ulottuvuuden keskeiseksi maalauksen merkitysten rakentajaksi 2000-luvun aineistossani. Analyysia varten kehittämäni värimoodin käsite osoittautui hyödylliseksi työkaluksi, jolla purkaa auki maisemakuvaan kytkeytyviä psykologisia sävyjä ja tunteita, kuten utooppisuuden ja dystooppisuuden ilmenemistä tunnetasolla. Tutkimassani nykytaiteessa moniulotteiset väritunnelmat viittaavat usein maisemamaalauksen historiaan tai apokalypsiin.

Tutkimuksen sovellettavuus

Työlläni edistän erityisesti nykytaiteen ja pohjoismaisen maalaustaiteen tutkimusta, josta vielä puuttuu utooppisen maisemamaalauksen käsitteellinen tulkinta. Blochin maisemametaforien taidehistoriallista merkitystä utooppisen maisemamaalauksen määrittelyssä ei myöskään ole aikaisemmin tarkasteltu. Maisemametaforia ei ole tutkittu etenkin 2000-luvun maalaustaiteen

kontekstissa tai ylipäänsä konkreettisesta kavalisuuden näkökulmasta. Väitöskirjatyöni paikkaa siten aukon Bloch-tutkimuksessa. Aineisto toi ilmi ennen kaikkea Blochin maisemallisten kielikuvien ajankohtaisuuden ja toimivuuden utooppisen maisemamaalauksen määrittelyssä. Aineisto todentaa utooppisen maisemataiteen historiallisen jatkumon 2000-luvun taiteessa, ja maiseman esteettisen merkityksen.

Paratiisillisten kielikuvien ja niihin kytkeytyvien maisematyyppien toistuminen aineistoni maisemataiteessa kertoo nähdäkseni siitä, että niillä on laajaa intuitiivista kantavuutta yli ajallisten ja maantieteellisten rajojen.¹⁰ Niiden avulla voidaan käsitellä katsojia puhuttelevasti erilaisia – ajallisesti ja paikallisesti – tärkeitä ympäristösuhteeseen ja tilanhallintaan liittyviä kysymyksiä. Tutkimustani voidaankin hyödyntää taiteen ja maiseman tutkimuksessa pohdittaessa ihmisen esteettisen ympäristösuhteen kuvallista esittämistä maisemana.

FT **Hilja Roivainen** on ollut väitöskirjatutkijana Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksella taidehistorian oppiaineessa. Hänen erikoisalaansa on maisemataiteen historia. Roivainen on aiemmalta koulutukseltaan kuvataiteen maisteri (MA Fine Art, University of East London, 2011) ja työskentelee taidemaalarina. Hänen kiinnostuksen kohteisiinsa kuuluvat myös museologiset kysymykset, kuten kokoelmienhallinta ja kulttuuriympäristöt sekä -maisemat.

10 Vrt. Jani Närhi, *Paratiisien synty. Ihmismieli, evoluutio ja taivaalliset puutarhat* (Helsinki: Art House, 2009) ja Tapio Tamminen, *Edistyksen myytti. Kertomus modernin yhteiskunnan kulttuurisesta paradigmasta* ([Helsinki]: Suomen Antropologinen Seura, 1994).

Lähteet

- Berleant, Arnold. "Ympäristökritiikki." Teoksessa *Alligaattorin hymy. Ympäristöestetiikan uusi aalto*, toimittanut Yrjö Sepänmaa, 152–169. Helsinki: Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 1994.
- Bloch, Ernst. *The Principle of Hope*. Edited and translated by Neville Plaice, Stephen Plaice & Paul Knight. Cambridge: The MIT Press, 1986.
- Burke, Edmund. *The Works of the Right Honourable Edmund Burke, Vol. 1. (of 12), Part 5. The Project Gutenberg EBook, 2005.* <https://www.gutenberg.org/ebooks/15043> Alkuperäisjulkaisu Burke, Edmund. *A Philosophical Enquiry into the Origins of our Ideas of the Sublime and Beautiful*. London: R. & J. Dodsley, 1757.
- Cosgrove, Denis E. *Social Formation and Symbolic Landscape*. Madison: The University of Wisconsin Press, 1998.
- Huxley, Aldous. *Uljäs uusi maailma*. Suomentanut I. H. Orras. Helsinki: Tammi, 2018.
- Jones, Michael & Olwig, Kenneth R., ed. *Nordic Landscapes: Region and Belonging on the Northern Edge of Europe*. Minneapolis: University of Minnesota, 2008.
- Kørner, John. Hilja Roivaisen haastattelu. 29.5.2018 Hilja Roivaisen tutkimusarkisto. Väitöskirjatutkimuksen kokoelma.
- Närhi, Jani. *Paratiisien synty. Ihmismieli, evoluutio ja taivaalliset puutarhat*. Helsinki: Art House, 2009.
- Orwell, George. *Vuonna 1984*. Suom. Raija Mattila. Helsinki & Juva: WSOY, 1999.
- Tamminen, Tapio. *Edistyksen myytti. Kertomus modernin yhteiskunnan kulttuurisesta paradigmasta*. [Helsinki]: Suomen Antropologinen Seura, 1994.
- Zamjatin, Jevgeni. *We*. Translated by Mirra Ginsburg. New York: Bantam, 1999.